

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Zbornik radova u čast akademika Cvjetka Rihtmana

Čović, Borivoj

1986

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/941766b8-b5a5-4f80-8021-a2f91bc74ae0>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

YU ISBN 86-7123-006-6

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA

KNJIGA LXXVII

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA

Knjiga 16

ZBORNİK RADOVA
U ČAST
AKADEMIKA CVJETKA RIHTMANA

Redakcioni odbor:

BORIVOJ ČOVIĆ, MIROSLAVA FULANOVIĆ-SOŠIĆ i VLADO MILOŠEVIĆ

Glavni urednik:

BORIVOJ ČOVIĆ,

dopisni član Akademije nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

SARAJEVO

1986.

ДРАГОСЛАВ ДЕВИЋ (Београд)

НЕКИ НЕПОЗНАТИ ЗАПИСИ НАРОДНИХ ПЕСАМА СТЕВАНА МОКРАЊЦА И ЊЕГОВА ЧЕТРНАЕСТА РУКОВЕТ

Када смо близу две деценије радили на сређивању за штампање оригиналне рукописне грађе народних мелодија Стевана Мокрањца¹, изразили смо наду да вероватно још има оригинала и да ћемо их једног дана пронаћи. Као и раније, за упорно трагање награђени смо новим оригиналним рукописима које смо пронашли недавно у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду. У овој Мокрањчевој заоставштини има још око 90 његових теренских записа народних песама из разних крајева. Када буду објављени, надамо се ускоро, обелоданиће се интересантни подаци у вези са Руковетима, другим световним дилемама, као и у вези са његовим целокупним сакупљачко-мелодграфским радом.

О обради народних песама или третману, моделирању, »преправљању« неких народних песама у Руковетима ради виших циљева у музичкој уметности, писали смо у нашем раду који је раније већ објављен². Пошто однедавно располажемо новим рукописима који садрже оригиналне теренске Мокрањчеве записе народних напева, указаћемо овом приликом на интересантне моменте везане за уобличавање његове XIV руковети. У исто време, отпашће и извесне дилеме у вези са првом, другом и петом песмом у XIV руковети³.

Како је познато, ова руковет садржи пет песама: *Кара мајка Алију, Свака тица у шумици, Дјевојка виче из танка грла, Што но ми се Травник замаглио, Узрasto је зелен бор*. У оригиналном рукопису открили смо, на жалост, само прву, другу и пету песму⁴. Мокрањчев композиторски третман ових песама анализираћемо компаративном методом, на сличан начин као и у нашем ранијем раду⁵.

¹ Стеван Ст. Мокрањцац, *Записи народних мелодија*, Музиколошки институт, посебна издања, књ. 13. Београд 1966.

² Драгослав Девић, *Неке народне мелодије у Руковетима Стевана Мокрањца*, Зборник радова о С. Мокрањцу, САНУ, Београд 1971.

³ Цвјетко Рихтман, *Мокрањчева XIV руковет у свјетлу савремених испитивања традиционалне музике Босне и Херцеговине*, Зборник радова о С. Мокрањцу, САНУ, Београд 1971.

⁴ Факсимил оригиналног рукописа заведен у АРХИВУ САНУ у Београду под бр. 14455-III/7.

⁵ Цит. рад под 2.

Прва песма: *Кара мајка Алију*, трагичног сижеа (балада), у оригиналном Мокрањчевом запису садржи седам певаних строфа, које се састоје од седмерачких стихова, сем четврте строфе. Он је ову предугу песму сажео у три певане строфе (види факсимил рукописа ове песме и прилог I-а), обухвативши тако готово цео њен садржај.

Основни облик певане строфе он не мења, већ испред другог и трећег њеног стиха додаје само екскламацију »еј!«. Сам напев, унеколико прилагођен и хармонски обogaћен, сачувао је у суштини свој основни идентитет (прилог I-б; тактови 1.2.5.7.10.11.13.14.16).

Ритам овога напева такође је редигован (прилог I-б: предтакт и 1.2.3.4.5.8.9.10.13.14.16.18. такт) у циљу да се песма метрички заокружи у композицији намењеној хору.

Друга песма: *Свака тица у шумици* у оригиналном запису обухвата четири певане строфе (прилог II-а). Ова песма је у лаганом темпу, те да би избегао непропорционалност или евентуално понављање, Мокрањац је изабрао прву и другу певану строфу и променио у припеву облик истог придева: уместо »веселу« у »весело«. Ово је учинио због риме у другој певаној строфи.

Напев ове песме (прилог II-б), у поређењу са оригиналним рукописом, Мокрањац није нимало изменио јер му је био савршен и у хармонском и у метричком погледу. Само је интервенисао у погледу речи: »тица« (први такт), потписавши је другачије ради боље артикулације ове речи у хорском извођењу.

Ритам је из истих разлога незнатно коригован (III такт, уместо четвртине половина ноте), иначе, у свему је остао исти као у оригиналу.

Занимљив је и детаљ у вези са песмом: *Свака тица у шумици*, тј. њен поднаслов, који у оригиналном рукопису гласи: »мухамеданска (прецртано) турска, дјевојачка, у Сарајеву«. То упућује да је ову песму Мокрањац записао у Сарајеву, вероватно означивши и ко му је певао⁶ (види факсимил).

Трећу и четврту песму: *Дјевојка виче из танка грла* и *Што но ми се Травник замаглио* нисмо пронашли у његовим недавно откривеним записима, па смо ове песме изоставили у даљем разматрању.

На реду је пета песма: *Узрасто је зелен бор*. У оригиналу у Мокрањаца ова песма не постоји⁷. Али, њен напев са другачијим текстом постоји у оригиналном рукопису (прилог III-а, б и факсимил). У нашој ранијој анализи у вези са сличним радом⁸, показали смо да Мокрањац у неким руковетима из оправданих разлога замењује свој запис текста Вуковим записима наших народних песама. Да узгред напоменемо, у Мокрањчевим оригиналним рукописима на маргинама се

⁶ Ц. Рихтман за ову песму наводи: »Знамо да је настала поводом конкретног случаја, који се снажно дојмио и добро упамтио, у Мостару почетком 80-тих година прошлог вијека, када је у породици Хакало син убио оца и био осуђен на смрт« (види цит. рад под 3).

⁷ Сличан текст, а такође и певана строфа, налази се у збирци Влада Милошевића, *Босанске народне пјесме*, књ. IV, Бања Лука 1964. број 484/137 и 485/146.

⁸ Цит. рад под 2, у коме види анализу пете песме у XII руковети.

могу наћи и белешке у вези са неким Вуковим збиркама. И у случају поменуте песме, *Узрасто је зелен бор*, Мокрањац се користио Вуковом збирком. Свој оригинални запис текста је одбацио употребивши уместо њега текст који је у своје време објавио Вук. Нема сумње да је ово урадио трагајући за поетичнијом и савршенијом песмом која би најбоље могла да се уклопи у општи садржај замишљене Руковети. Трагајући, дакле, не само за лепшим сижеом, Мокрањац је морао да пронађе и песму исте метричке структуре, коју је и открио у Вуковој збирци: Српске народне пјесме, књ. I, државно издање, Биоград, штампарија краљевине Србије, 1891, стр. 213, бр. 193, Милији драги од свега рода, из Црне Горе. Да подударност овога Вуковог записа са петом песмом у XIV руковети није случајност, видећемо ако их упоредимо (прилог III-а). Из целовитог записа објављене песме у Вука, Мокрањац је издвојио одређене стихове и да би их уклопио у другачији изговор (пошто су од стране Вука записани у Црној Гори), изменио их је у том смислу (прилог III-а). Из свог оригиналног записа текста Мокрањац је задржао само име »Нико« и припев: »шибајде, шибајде, шибајде вар!« И у овој прилици, као и раније при коначном осмишљавању своје руковети, он бира текст који му одговара и у складу је са њеном садржином. Међутим, напев је унеколико остао, тј. из њега је изоставио почетак (види прилог III-б), а задржао други део напева који чини засебну целину са јасно израженим одликама дур-мола, што је Мокрањчевој хармонској концепцији сасвим погодновало. Отуд и оправдана сумња ранијих истраживача Руковети да је ова пета песма XIV руковети, »страна босанско-херцеговачком музичком фолклору«⁹. У нас у градској средини има доста »градских« песама које су страног порекла. Често су то страни напеви одомаћени и прилагођени нашим речима и метрици стиха, али, као и овде, каткад се завршавају вештачки каденцијалним тоном у духу нашег мелоса. Овакве особености има, дакле, и напев последње песме у XIV руковети.

Као што смо и у ранијем нашем раду утврдили анализом за поједине песме у VIII, IX, X XI, XII, XV руковети, исто су тако и песме *Кара мајка Алију*, *Свака тица у шумици*, *Узрасто је зелен бор* из XIV руковети доживеле специфичне промене својствене Мокрањчевом начину обраде наших народних песама, које је он преправљао и моделирао са мером и укусом »мајстора« музичке уметности.

⁹ Види: Миленко Живковић, *Руковети Ст. Ст. Мокрањца*, САН, Музиколошки институт књ. 10. Београд 1957, стр. 113: »С обзиром на структуру и израз ове мелодије, а нарочито на синкопирани ритам, поставља се оправдана претпоставка, да је она чешког порекла (коју су, можда, донеле аустријске трупе приликом окупације Босне 1878), адаптирана на наше речи.«; цит. дело под 3, где на једном месту Ц. Рихтман каже: »За посљедњу Мокрањчеву пјесму ('Узрасто је зелен бор') не налазимо поређења. Да ли је она уопште из Босне? Могло би да се посумња...«

FAKSIMILI

Commodo 1

11457 = 4/2

(1)

Капо мајка ај муну и се бјежи ај = пу = 1

се те допе га . па - гу

и бече с мај = кон и са = гу.

Како нас збо Ануја	(Ануја мана Ануја)
он остепе Ануја	Наост оду огај
(Полјемне Ануја)	Полјемне оду огај
Ана рабона огај	Ла у бје Ануја

Ана нас муну се Ануја

Не уду ме Ануја

Ана се сајога Ануја

Бече угапа оду огај

Анујако рего оговдака

Ана остепе Ануја

Анујако рего огај

Стевине ја муну огај

Ана рабона Ануја

Кано мана Ануја

Не рабона Ануја

Бече он уге мана епа

(Нај ан мајко јадук)

Нена бече Ануја

Музика у руковети XIV (у руковети)
 Општа штаба

У мн што је ти ко маг дај = ге ми вај
 брзо је тило маг
 млада ге младај ге ми дај је тај

свака ти га у му = ми = го
 Еј неже не -- смј ве се му
 А ја каже да у аравазији је сван часу

Има ја редеа мити буреа, а (што) уштвам спават сја
 Еј снага мајко, да се сване
 Фежа рекам да се сване а маја те не су јиста

I a Прва песма у XIV Руковети С. Ст. Мокрањца
 у поређењу са његовим оригиналним рукописом:

XIV РУКОВЕТ

- Кара мајка Алију
 I Еј! И невјесту Ајрију:
 Еј! Неће Ајра да ради
 Еј! Већ се с мајком инади
- Кад то чуо Алија
 II Он поћера Ајрију
 Па потеже он свој нож
 Да убије Ајрију
- Моли му се Ајрија:
 III — Не уби ме Алија
 Нај, ти мајко, јабуку
 Нема више Ајрије.

Оригинални рукопис

I Кара мајка Алију
И невјесту Ајрију:
Неће Ајра да ради
Еј! Већ се мајком инади

II Кад то чуо Алија
Он поћера Ајрију.
Побјеже му Ајрија
Па затвори одају

III Удри ногом Алија
Па он оби одају
Па потеже он свој нож
Да убије Ајрију

IV Моли му се Ајрија
Не уби ме Алија

V То не слуша Алија
Већ удара по пасу
Мушко чедо проплака
Па побјеже Алија

VI Мушко чедо понесе.
Сретоше ла шурјаци
Па говоре Алији
Камо теби Ајрија?

VII Не говори Алија
Већ он иде матери
Нај ти мајко јабуку
Нема више Ајрије

Ч I

Commodo

0.3.п. *Energico ma non presto*

XIV

Ка-ра мај-ка А-ли-ју

Ка-ра мај-ка А-ли-ју

0.3.п.

XIV

и не-бје-сџу Ај-ри-ју.

Еј, и не-бје-сџу Ај-ри-ју.

0.3.п.

XIV

Не-ће Ај-ра да ра-ди

Еј, не-ће Ај-ра да ра-ди

0.3.п.

XIV

Еј, већ се с мај-ком и-на-ди

Еј, већ се с мај-ком и-на-ди.

II а Друга песма у XIV Руковети С. Ст. Мокрањца
у поређењу са његовим оригиналним рукописом:

XIV РУКОВЕТ

Свака тица у шумици
I Еј! Пјева пјесму весело
Еј! Пјева пјесму весело

А ја тужан у тавници
II Еј! Пјевам пјесму жалосно
Еј! Пјевам пјесму жалосно

Оригинални рукопис

Свака тица у шумици
I Еј! Пјева пјесму веселу
Еј! Пјева пјесму веселу

Нит' ја једем нити пијем
Еј! Нит' уживам слат'ог сна
Еј! Слатка мајко, где си сад?

А ја тужан у тавници
II Еј! Пјевам пјесму жалосно
Еј! Пјевам пјесму жалосно

Једва чекам да се сване
Еј! Када ће ме судити
Еј! Када ће ме судити.

II б

О.з.п.

Свака тица у шумици

XIV Свака тица у шумици

О.з.п.

Еј, пјева пје — сму бе — се — лу

XIV Еј, пјева пје — сму бе — се — ло

III а Завршна, пета песма у XIV Руковети С. Ст. Мокрањца
у поређењу са његовим оригиналним рукописом и записом
В. Караџића

IV РУКОВЕТ

Оригинални рукопис

Узрасто је зелен бор
I Уз Алагин бјели двор
— шибајде, шибајде
шибајде, вар!

Отишо је Нико млад
— ајде ми вај!
Отишо је Нико млад
Отишо је Нико млад
— шибајде, шибајде
шибајде, вар

Ту је кметство и дивор
II И у кметству Нико мој
— шибајде, шибајде
шибајде, вар!

Вуков запис

Миљи ми је Нико мој
III Но све село и вас род
— шибајде, шибајде
шибајде, вар!

I Узраса' је зелен бор
Уз Алагин бијо двор
II Ту је кметство и дивор
У кметству је свекар мој;

III Милиј' ми је свекар мој,
Но рођени тата мој.

Узраса' је зелен бор
Уз Алагин бијо двор

Ту је кметство и дивор
У кметству је ђевер мој

Милиј' ми је ђевер мој
Но рођени братац мој.

Узраса' је зелен бор
Уз Алагин бијо двор
Ту је кметство и дивор
У кметству је робар мој,
Милиј' ми је робар мој,
Но све село и вас род.

III б

»МУХАМЕДАНСКА ДЈЕВОЈАЧКА (У САРАЈЕВУ)«

»Доста нџбо»

O.з.п. О-џи-џо-је Ни-ко млаг, Ај-ге ми бај

XIV

O.з.п. О-џи-џо-је Ни-ко млаг (О-џи-џо-је Ни-ко млаг)

XIV Allegro gracioso

Уз-ра-сџо-је зе-лен бор уз А-ла-гин бје-ли двор

»Брзо $\delta = 180$ »

O.з.п. џи-бај ге, џи-бајге, џи-бај ге бар

XIV

џи-бај ге, џи-бајге, џи-бај ге бар

SUMMARY

SOME UNKNOWN FOLK SONG MELOGRAPHS BY STEVAN MOKRANJAC AND HIS 14th RUKOVET

The author considers Stevan Mokranjac's folk song melographs, thus far unknown (discovered recently in the Archives of the Serbian Academy of Sciences and Arts) in connection with his 14th *Rukovet*. A peculiar treatment of some folk songs — modelling and »adapting« — often applied by the composer in his previous *Rukoveti*, is evident here as well. Furthermore, certain dilemmas regarding the origin of some songs in this *Rukovet* have been resolved.